

De Steltkluut als broedvogel in Nederland in 1990-2011

Het eerste broedgeval in Limburg in ruim een halve eeuw leverde waarschijnlijk drie vliegvlugge jongen op. (foto Huub Crommentuyn)

Arjan Boele

De Steltkluut *Himantopus himantopus* kent binnen Europa een zuidelijke broedverspreiding en komt in Nederland regelmatig, maar niet jaarlijks, tot broeden. Goede jaren, waarin enkele tientallen paren een broedpoging doen, wisselen af met slechte waarin de soort (nagenoeg) ontbreekt (Bijlsma *et al.* 2001). Deze bijdrage geeft een overzicht van het voorkomen als broedvogel in Nederland in 1990-2011, gebaseerd op het landelijke broedvogelonderzoek zoals georganiseerd door Sovon Vogelonderzoek Nederland. Het hier gepresenteerde overzicht heeft primair als doel de elders in dit nummer van Limosa beschreven broedgevallen in Drenthe in 2011 (van Boekel 2012) in een geografische en historische context te plaatsen. Bij de bepaling van het aantal broedparen per jaar wordt geen onderscheid gemaakt tussen wel en niet succesvolle paren. Voor verdere informatie over de methode en opzet van het meetnet verwijs ik naar de 'Handleiding sovon broedvogelonderzoek' (van Dijk & Boele 2011, met soortspecifieke aanwijzingen op www.sovon.nl), de meerjarige overzichten in Limosa (meest recente Boele *et al.* 2011) of de jaarrapporten (meest recente Boele *et al.* 2012).

De hier beschreven periode (1990-2011) sluit aan op een uitgebreid artikel waarin een overzicht is opgenomen van alle broedgevallen en broedpogingen in 1931-1989 (Meininger & Schekkerman 1990, zie ook tabel 1 en figuur 1). Het voorkomen als broedvogel in 1989-1993 en in 1998-2000 (met topjaren 1999 en 2000) werd ook al eerder beschreven (Meininger 1993 en 2002). Voorkomen en verspreiding van zowel niet-broedende als broedende Steltkluten in Nederland in 1989-2006 zijn verder besproken door Boele & van Winden (2007), inclusief verklaringen voor het fluctuerende optreden van de soort in ons land. Meer informatie over de Steltkluut als broedvogel in de broedseizoenen 1992-2010 is daarnaast te vinden in de broedvogeljaarrapporten van Sovon, waarvan die over 2003-2010 als pdf beschikbaar zijn op www.sovon.nl.

Dit overzicht heeft een voorlopig karakter (stand 1 juli 2012). Ontbrekende gegevens zijn zeer welkom en worden alsnog toegevoegd aan de database en zullen worden vermeld in het jaarrapport over 2011.

AANTALONTWIKKELING EN VERSPREIDING

In totaal werden in Nederland in 1990-2011 210 broedparen van Steltkluten bekend, met als beste jaren 1992 (14), 1999-2001 (26, 31 en 27), 2005 (18) en 2011 (voorlopig 24). In deze 22 jaren ontbrak de soort voor zover bekend alleen in 1996 en 2003 als broedvogel. In vier jaren, waaronder 2010, werd in het hele land maar één paar vastgesteld (figuur 1). Het merendeel van de broedpogingen leverde geen uitvliegende jongen op. In de periode van 59 jaar van het eerste broedgeval in 1931 tot en met 1989 kwam de Steltklut in 'slechts' 32 jaren tot broeden (naast vier jaren met mogelijke broedgevallen), met 227 zekere broedgevallen. In die periode werden de meeste paren vastgesteld in 1935 (minimaal 33), 1958 (minimaal 26) en 1965 (39-40) (Meininger & Schekkerman 1990). Bij het vergelijken van beide perioden moet er wel rekening mee worden gehouden dat het voorkomen van broedgevallen in de laatste decennia beter bekend wordt dan voorheen, dankzij een groter netwerk aan waarnemers.

Vier provincies zijn samen goed voor 85% van alle broedgevallen sinds 1990: Zeeland (70), Noord-Brabant (45), Friesland (33) en Zuid-Holland (30). Kleine aantallen zijn gemeld uit Flevoland (10), Groningen (9), Noord-Holland (5), Drenthe (4, alle in 2011), Utrecht (2), Overijssel en Gelderland (elk 1). Limburg, waar in 1931 het eerste Nederlandse broedgeval plaatsvond, moet het al zeker een halve eeuw zonder broedpogingen doen (laatste nestvondst in 1939, van een broedgeval in 1957 ontbreekt overtuigende documentatie, Hustings *et al.* 2006; tijdens het schrijven van dit artikel in mei 2012 werd echter een zeker broedgeval (3 uitgevlogen jongen) vastgesteld bij Arcen, H. Fransman, G. Lamers e.a.). Hiermee wijkt de recente verspreiding opvallend af van de periode tot 1990, toen eveneens vooral in Zeeland werd gebroed maar daarbuiten relatief vaak in Noord-Holland en Flevoland (drie provincies samen 85%, tabel 1).

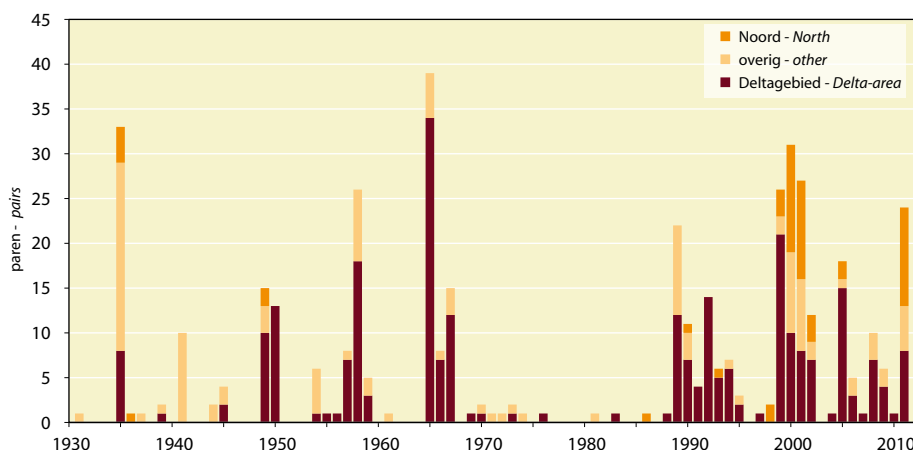
De meeste broedende Steltkluten worden dus waargenomen in de zuidwestelijke provincies en in Friesland. In 1990-

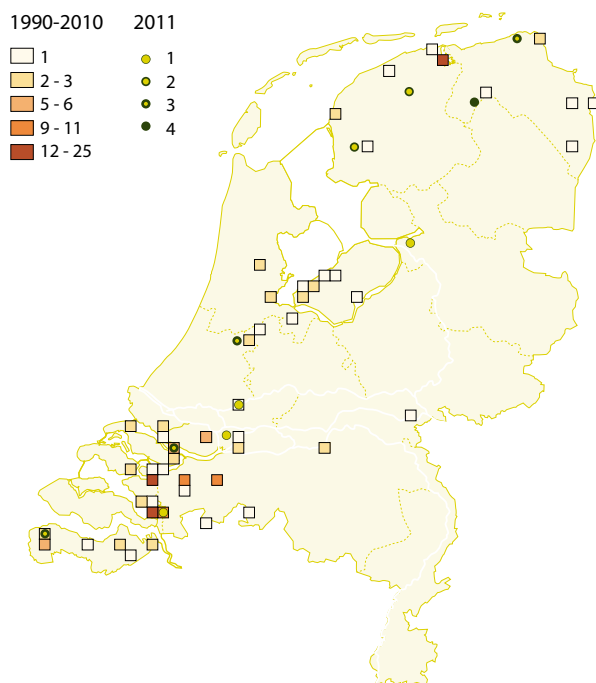
Tabel 1. Aandeel (in %) per provincie van broedgevallen van Steltkluten in 1931-1989 (Meininger & Schekkerman 1990), 1990-2011 (dit artikel) en in totaal in 1931-2011. *Proportion (in %) per province of breeding attempts of Black-winged Stilt in 1931-1989, 1990-2011 and combined.*

provincie province	1931-1989	1990-2011	1931-2011
Zeeland	56.8	33.3	45.5
Noord-Brabant	3.5	21.4	12.1
Noord-Holland	15.9	2.4	9.4
Flevoland	12.3	4.8	8.7
Friesland	1.3	15.7	8.2
Zuid-Holland	1.8	14.3	7.8
Groningen	0.4	4.3	2.3
Drenthe	1.8	1.9	1.8
Limburg	3.1	0.0	1.6
Gelderland	1.8	0.5	1.1
Utrecht	0.9	1.0	0.9
Overijssel	0.4	0.5	0.5
totaal aantal broedgevallen <i>total no. of breeding attempts</i>	210	227	437

2011 werden in totaal 125 paren (60%) gemeld in het Delta-gebied (Zeeland, Zuid-Hollandse eilanden, Biesbosch, en aangrenzende gebieden in Noord-Brabant), 46 paren (22%) in het noorden van het land (Friesland, Groningen, Drenthe) en 39 paren (19%) in de rest van het land. Veel paren vestigden zich de afgelopen decennia in het oostelijke Deltagebied (figuur 2) waarbij een hoofdrol was weggelegd voor het Zoommeer ZI/NB en Markiezaatsmeer ZL/NB met in totaal 36 broedgevallen in acht jaren in 1990-2011 en maximaal 12 in 1992 (Rijkswaterstaat Waterdienst). Opvallend is ook het aantal broedgevallen iets ten noorden daarvan in het Rammevors nabij Sint Philipsland ZI, waar in zeven verschillende jaren in 1993-2005 in totaal 16 paren broedden, en in het nabijgelegen Stinkgat met totaal acht paren in 1999, 2000 en 2001 (Rijkswaterstaat Waterdienst). In het noorden van het land springt de Ezumakeeg aan de westrand van het Lauwersmeergebied Fr eruit. Hier vestigden zich in 1998-2009 in totaal 23 paren (9 in zowel 2000 als 2001, 2 in 1998

Figuur 1. Aantalontwikkeling van de Steltklut in 1930-2011 in Noord-Nederland (Friesland, Groningen, Drenthe), het Delta-gebied (Zeeland, Zuid-Hollandse eilanden, Biesbosch, en aangrenzend deel van Noord-Brabant) en 'Midden-Nederland' (overig). Gegevens uit 1930-1989 afkomstig uit Meininger & Schekkerman 1990; onzekere gevallen zijn niet opgenomen. *Breeding attempts of Black-winged Stilt since 1930 in the North, the Delta-area and the rest of the Netherlands.*

Figuur 2. Broedverspreiding van de Steltkluit in 1990-2010 (totaal per atlasblok) en 2011. *Breeding distribution of Black-winged Stilt within the Netherlands in 1990-2010 (total number per 5x5 km-quadrat) and 2011.*

en 1999, 1 in 2002; Staatsbosbeheer, R. Kleefstra & P. de Boer & Kleefstra 2002).

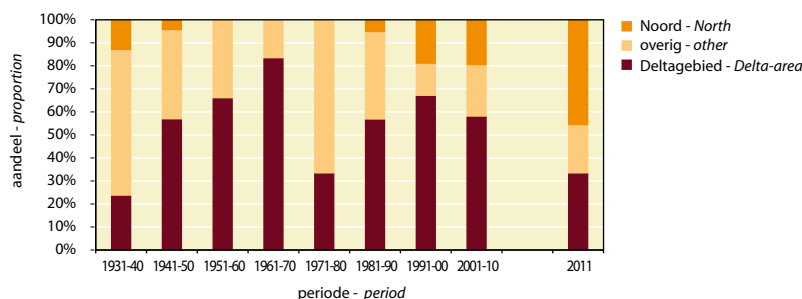
VOORKOMEN EN VERSPREIDING IN NEDERLAND IN 2011

Figuur 2 geeft naast de verspreiding in 1990-2010 ook de voorlopige verspreiding in 2011. De 24 paren in 2011 waren verdeeld over 11 gebieden: Emmapolder Gr (3, D. Veenendaal, C. Teule), Oer de Wiel, Veenwouden Fr (2, M. Sikkema, E. de Vries e.a.), De Onlanden nabij het Leekstermeer Dr (4, van Boekel 2012), Ripera nabij IJlst Fr (2, D. Laponder, R. van der Vliet, E. Brandenburg e.a.), De Koekoek, IJsselmuiden Ov

(1, H. Pohlmann, M. Bunschoek e.a.), De Groene Jonker, Zevenhoven ZH (3, M. van Schie, Natuurmonumenten), Polder De Hoek, Lekkerkerk ZH (1, V. de Boer), Tiengemetten, Haringvliet ZH (3, Rijkswaterstaat Waterdienst RWS / Delta Project Management DPM, R. Burgmans), Biesbosch, Hardenhoek NB (1, RWS/DPM, T. Muusse, Staatsbosbeheer), Spuitkop, Markiezaat NB (1, RWS/DPM) en De Blikken, Groede ZI (3, RWS/DPM).

Opvallend aan de verspreiding in 2011 is dat 11 van de 24 paren zich in het noorden vestigden. Hiermee gaat 2011 voor Noord-Nederland de boeken in als topjaar, samen met 2000 (12) en 2001 (11, zie figuur 1). In het Deltagebied (8 territoria) was 2011 een redelijk goed, maar niet uitzonderlijk jaar (in 1992, 1999-2001 en 2005 11-22 territoria). Vijf paren in overig Nederland in 2011 (4 in Zuid-Holland, 1 in Overijssel) vormen eveneens een relatief goed resultaat; sinds 1990 werden er alleen in 2000 en 2001 meer geteld (6 resp. 8). Opvallend aan de verspreiding in 2011 is dus de gemiddeld noordelijke vestiging van de Steltkluten (zie ook figuur 3). In het algemeen lijkt in Nederland een noordwaartse uitbreiding zichtbaar. Hierbij lijkt het ontstaan van nieuwe ondiepe moerasnatuur zoals de Ezumakeeg en bij het Leekstermeer een rol te spelen. Ten noorden van ons land blijft de soort vooralsnog een zeer zeldzame, zij het toenemende (broed)vogel, met bijvoorbeeld in Denemarken 43 aanvaarde waarnemingen (60 vogels) in 1960-2011, waarvan 35 (51 vogels) sinds 1990. De vogels worden er vooral gezien in mei (74%) en de meeste vogels verblijven er slechts één dag (25 van de 43 waarnemingen). Het tot nu toe enige Deense broedgeval stamt uit 1994 (www.netfugl.dk).

Een eerdere analyse van het voorkomen van de Steltkluit als niet-broedvogel in ons land (dat sterk samenhangt met aan het aantal broedparen) in 1989-2004 liet zien dat er een negatief verband bestaat tussen het aantal Steltkluten in Nederland en de hoeveelheid neerslag in januari en februari in Spanje en Zuid-Frankrijk, iets wat al in de jaren vijftig van de vorige eeuw werd vermeld (Boele & van Winden 2007). Hierbij is de hoeveelheid neerslag gebruikt bij gebrek aan informatie over waterstand en verdamping. Voor analyse van gegevens uit Frankrijk en Spanje is gekozen omdat daar 'onze' Steltkluten goed vandaan kunnen komen: zes terugmeldingen van geringde vogels in de database van

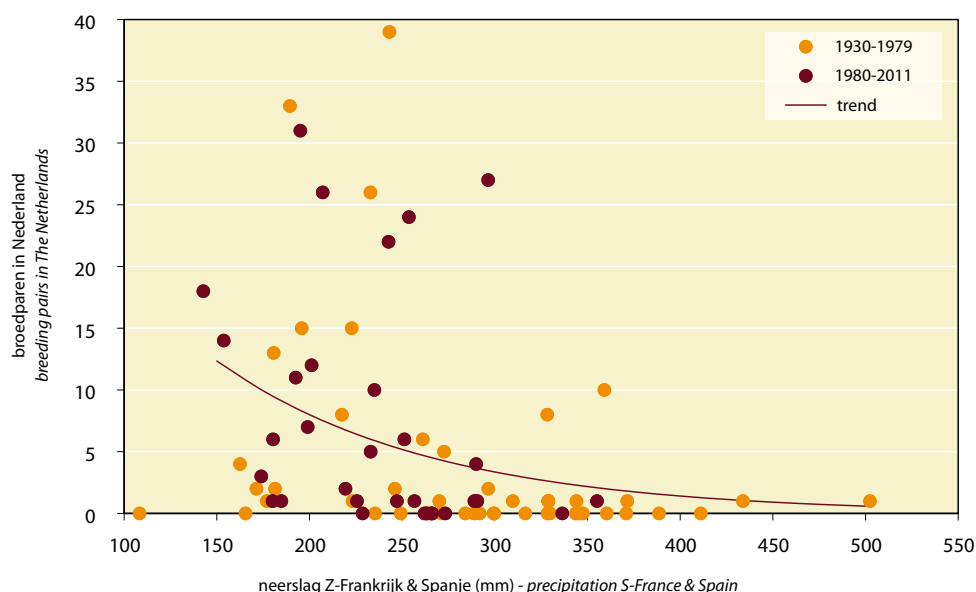
Figuur 3. Aandeel broedparen van Steltkluit per regio (zie bijschrift figuur 1) in acht decennia en in 2011. *Proportion of breeding pairs of Black-winged Stilt per region during eight decennia and in 2011.*

het Vogeltrekstation laten een relatie met Frankrijk zien (Vogeltrekstation, Boele & van Winden 2007). Een vergelijkbare samenhang bestaat tussen het aantal broedparen in Nederland in 1931-2011 en de gemiddelde hoeveelheid neerslag van januari tot en met april in Spanje en Zuid-Frankrijk, al vormen sommige droge jaren uitbijters (figuur 4). Het negatieve verband is zichtbaar voor zowel 1931-1979 als 1980-2011. De grens heb ik arbitrair bij 1980 gelegd omdat gegevensinzameling in de periode daarvoor waarschijnlijk minder volledig was. De negatieve relatie tussen het aantal Steltkluten in Nederland en de neerslagcijfers is ook zichtbaar voor Spanje en Zuid-Frankrijk apart. Het is aannemelijk dat de Steltkluten in droge voorjaren in deze gebieden minder geschikt broedhabitat kunnen vinden en dan naar noordelijker regionen uitzwerven. Maar liefst 84% van alle territoria in Nederland in 1931-2011 waren aanwezig in jaren waarin in de zuidelijke regio's minder dan de gemiddelde hoeveelheid neerslag in die periode (266 mm in 1931-2011) viel. Er bestaat een vergelijkbare, maar minder sterke, relatie met de neerslag van januari tot en met april 1931-2011 in Italië.

Of de Steltkluit echt een vaste, jaarlijkse broedvogel in ons land wordt en of het aandeel noordelijke broedgevallen verder toeneemt zullen we de komende jaren volgen met het Meetnet Broedvogels. Broedgevallen en mogelijke broedgevallen kunnen (online) aan Sovon worden doorgegeven.

VERANTWOORDING EN DANKWOORD

Gegevens uit 1990-2011 zijn afkomstig uit het landelijk Meetnet Broedvogels. De organisatie van dit meetnet is in handen van Sovon Vogelonderzoek Nederland (Sovon) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Het meetnet is een onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM), waarbij wordt samengewerkt met Rijkswaterstaat Waterdienst, provincies en de Stichting Gegevensautoriteit Natuur, in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie. Broedvogelinventarisaties worden in Nederland veelal door vrijwilligers uitgevoerd. Deze worden hartelijk bedankt voor hun inspanningen. Districtscoördinatoren zorgen voor de regionale aansturing van de waarnemers en een speciaal woord van dank gaat daarom uit naar hen. Een belangrijk deel van de broedgevallen in 1990-2011 werd in kaart gebracht tijdens de jaarlijkse integrale karteringen van kustbroedvogels in het Deltagebied die worden uitgevoerd door Rijkswaterstaat Waterdienst / Delta Project Management (zie ook Strucker *et al.* 2011). Mervyn Roos (RWS) en Rob Strucker (DPM) leverden versneld de resultaten van 2011 van dit onderzoek in het Deltagebied aan. Lara Marx verzorgde figuur 2 en Jeroen Nienhuis leverde de Spaanse en Franse neerslaggegevens. Gert Ottens en Jeroen Reneerkens (redactie Limosa) en Fred Hustings (Sovon) gaven waardevol commentaar op een eerste versie van dit artikel.

Figuur 4. Relatie tussen neerslag (januari-april) in Zuid-Frankrijk (Middellandse Zeegebied) en Spanje (7 resp. 59 weerstations) en het aantal paren Steltkluten in Nederland in 1931-1979 en 1980-2011. De trendlijn is gefit met loglineaire regressie; het effect van neerslag is significant ($F_{1,77}=14.4$, $P<0.001$), verschillen tussen de tijdvakken niet (gemiddeld niveau $P=0.30$, hellingshoek $P=0.88$). Neerslagdata uit Klein Tank *et al.* 2002 en <http://eca.knmi.nl>. Relationship between precipitation (January-April) in S-France and Spain (7 and 59 weather stations) and number of breeding pairs of Black-winged Stilt in 1931-2011. The trendline was fitted with Poisson regression; the effect of rainfall was significant, differences in slope and intercept between periods were not.

LITERATUUR

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland - Avifauna van Nederland 2. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Van Boekel W. 2012. Broedende Steltkluten *Himantopus himantopus* in Drenthe in 2011. *Limosa* 85: 60-67
- Boele A., J. van Bruggen, A.J. van Dijk, F. Hustings, J.W. Vergeer, L. Bal-lering & C.L. Plate 2012. Broedvogels in Nederland in 2010. SOVON-rapport 2012/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boele A., A.J. van Dijk, F. Hustings, J. van Bruggen, K. Koffijberg, J.W. Vergeer & C. Plate 2011. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 2008 en 2009. *Limosa* 84: 61-81.
- Boele A. & E. van Winden 2007. Steltkluut: zomergast uit het droge zuiden. SOVON-Nieuws 20: 7-8.
- de Boer P. & R. Kleefstra 2002. Broedvogels van het Lauwersmeer in 2002. SOVON-inventarisatie-rapport 2002/17. SOVON, Beek-Ubbergen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Roermond.
- Klein Tank A.M.G. *et al.* 2002. Daily dataset of 20th-century surface air temperature and precipitation series for the European Climate Assessment. *International Journal of Climatology* 22: 1441-1453 (data afkomstig van <http://eca.knmi.nl>).
- Meininger P.L. 1993. Breeding Black-winged Stilts in The Netherlands in 1989-93, including one paired with Black-necked Stilt. *Dutch Birding* 15: 193-197.
- Meininger P.L. 2002. Steltkluut *Himantopus himantopus*. In: SOVON Vogelonderzoek Nederland. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Pp. 200-201. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Utrecht/Leiden.
- Meininger P.L. & H. Schekkerman 1990. Broedende Steltkluten *Himantopus himantopus* in Nederland in 1989. *Limosa* 63: 11-15.
- Strucker R.C.W., M.S.J. Hoekstein & P.A. Wolf 2011. Kustbroedvogels in het Deltagebied in 2010. Rapport BM 11.11., RWS Waterdienst, Vlissingen.

Arjan Boele, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Postbus 6521, 6503 GA, Nijmegen; Arjan.Boele@sovon.nl

Black-winged Stilt as a breeding bird in The Netherlands in 1990-2011

The Black-winged Stilt is a rare but regular breeding bird in The Netherlands, with the first known breeding attempt in 1931 and 20-40 pairs in peak years (Fig. 1). In 1990-2011 (22 years, 210 breeding pairs in total) the species has bred every year except for 1996 and 2003. In 1931-1989 (59 years, 227 breeding pairs) breeding attempts were found in 'only' 32 years with possible breeding in four other years. This difference most probably also reflects the (growing) number of bird watchers and a more systematic data collection in recent years. The Delta area, more specifically the province of Zeeland, in the SW-Netherlands, normally holds most of

the breeding birds (Figs. 1-3; Table 1) but the proportion of pairs breeding in the northern part of the country is growing (Fig. 3). With a provisional total of 24 pairs, 2011 was the best year since 1999-2001. In 2011 a relatively large proportion bred in the North of the country (Fig. 3). There is a negative correlation between the amount of precipitation in January-April in Mediterranean France and Spain and the number of Black-winged Stilts breeding in The Netherlands, with more breeding attempts in drier years (Fig. 4). 84% of the breeding attempts in 1931-2011 took place in years with below-average rainfall in Spain and Southern France.